

الگوی تفکر راهبردی در اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری علیه السلام

محمد اسماعیل رستمی نیا*

(۵۹-۸۳)

چکیده

تفاوت در مبنا، علت، نوع، فرایند، حوزه و نتیجه اندیشیدن آحاد انسان‌ها، چالش برانگیز است. از تفاوت‌های اندیشیدن مردم را باید در نقش رهبران جست‌وجو کرد. از این رو، ابعاد گوناگون شخصیت رهبری با کاربردهایی متفاوت همچنان در مراکز مطالعاتی کشورهای مختلف مورد بحث و گفت‌وگوست؛ از این رو، چگونگی الگوی تفکر راهبردی مقام معظم رهبری علیه السلام در اندیشه سیاسی، می‌تواند پرسش این مقاله باشد. تفکر راهبردی موجب تجلیات فکری و عملی، و در بردارنده قابلیت‌هایی است که برجستگی افراد و رهبران مرهون آن است و محرومیت از آن، علت مهمی در شکست و ناکامی‌های جوامع و ملت‌ها به شمار می‌آید. نویسنده این نوشتار می‌کوشد؛ میزان توجه مقام معظم رهبری علیه السلام به عناصر تفکر راهبردی (مستخرجه از منظر اندیشمندان) را بسنجد و تا حد امکان از این طریق به اولویت‌های الگوی تفکر راهبردی معظم له پی ببرد. شیوه این پژوهش، اکتشافی و جمع‌آوری اطلاعات آن اسنادی، و اعتباربخشی داده از

* . استادیار پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام و مرکز پژوهشی تمدن اسلامی و دین‌پژوهی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و سلم

طریق خبرگی است و نتیجه‌اش، مبین آن است که همه مؤلفه‌های چهارده‌گانه مطرح‌شده ازسوی صاحب‌نظران تفکر راهبردی، مورد توجه مقام معظم رهبری^۱ قرار گرفته و در الگوی تفکر راهبردی ایشان، «توجه به چشم‌انداز و تمرکز بر هدف»، از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است.

واژگان کلیدی

تفکر راهبردی، مقام معظم رهبری^۱، اندیشه سیاسی، تمدن اسلامی و ایران

مقدمه

تفکر، که فعالیت ذهنی جهت‌دار است، پایه و اساس هر نوع فعالیت فیزیکی به شمار می‌آید. تغییرات این فعالیت ذهنی که از آن به تفکر راهبردی^۱ یاد می‌شود، قادر است آینده و دنیای پیش رو را متحول کند. بنابراین، امروزه نیاز به تفکر راهبردی به‌عنوان نیازی اساسی، کاملاً مشهود است؛ زیرا زیربنای مفاهیم مهم دیگری از قبیل رشد، توسعه و پیشرفت است. مسلماً با صحیح‌تر اندیشیدن (تفکر) کارایی و اثربخشی فردی، سازمانی و اجتماعی تضمین گردیده، یا افزایش می‌یابد. به‌عبارت‌دیگر، اگر گفته شود که با انجام تحقیق، کسب علم و حصول شناخت، تسخیر طبیعت یا کشف حقایق صورت می‌گیرد، به‌ناچار، بی‌درنگ، باید گفت که این امر، بدون نعمت و قدرت تفکر، ممکن و تحقق‌یافتنی نیست. برخوردار از الگوی خاصی از تفکر راهبردی در امور فردی، گروهی، سازمانی و اجتماعی، می‌تواند پیامدها و نتایج بزرگ‌تری را در سطوح مختلف در پی داشته باشد و بهره‌گیری از آن در سطح فراملی، بر اهمیت آن، می‌افزاید. نوع نگرش و تکلیف دینی و اسلامی در رویارویی با فضای پیچیده جهانی، بهره‌گیری از این قابلیت را ضرورتی انکارناپذیر می‌نماید؛ زیرا در رویکرد دینی و اسلامی، بیشترین تأکیدها بر ارزش و منزلت تفکر، و ضرورت استمداد از آن صورت گرفته؛ به‌طوری‌که در احادیث مشهوری، ساعتی اندیشیدن، از شصت، هفتاد یا حتی هزار سال عبادت، بهتر دانسته شده

1. Strategic Thinking.

است.^۱ مقام معظم رهبری (عجله) در بیان اهمیت و جایگاه فکر در طراحی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، به اتکای بر چهار عرصه فکر، علم، معنویت و زندگی اشاره دارد؛ در این میان، موضوع فکر، اساسی‌تر از بقیه عرصه‌هاست.

از آنجا که مقام معظم رهبری (عجله) الزاماً با برخورداری از «تفکر راهبردی» عهده‌دار هدایت اندیشه خاص سیاسی در سطح ملی و فراملی است، مذاقه در این بُعد از شخصیت ایشان و الگوسازی تفکر راهبردی آن، جای توجه و تعمق دارد. برای دستیابی نسبی به الگوی تفکر راهبردی مقام معظم رهبری (عجله) و هر متفکر دیگری، از طرق مختلف (بررسی رفتار، مطالعه گفتار، تلفیق هر دو و...) می‌توان اقدام کرد؛ اما نگارنده این مقاله درصدد است که کیفیت و میزان توجه این اندیشمند شهیر جهانی به عناصر تفکر راهبردی در الگوهای مختلف (در تحقق اندیشه سیاسی و مراحل پنج‌گانه تحقق اهداف انقلاب اسلامی در دستیابی به تمدن اسلامی) را جست‌وجو کند و تا حد امکان اهمیت و اولویت هریک از آنها را مشخص سازد و به علاقه‌مندان ارائه دهد.

۱. مفهوم‌شناسی

هریک از واژگان کلیدی این مقاله، دارای گستره وسیعی از تعریف و توصیف است که با مرور اجمالی به ادبیات و مبانی نظری، به تعریف مختصر برخی آنها می‌پردازیم:

الف- تفکر

«تفکر» مصدر مزید از ماده (ف.ک.ر) است. فکر، قوه‌ای است که علم را به‌سوی معلوم رهنمون می‌کند؛ و تفکر به حرکت در آوردن این قوه براساس نظر عقل است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۴۳۶). امام خمینی (ع) می‌فرماید: «برای تفکر، فضیلت بسیار است و تفکر، مفتاح ابواب و کلید خزائن کمالات و علوم است.» (موسوی خمینی (ع)، ۱۳۹۴: ۱۹۱). پس از بیان برخی

۱. «رسول خدا (ص): تَفَكَّرْ سَاعَةً خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً» (مجلسی، ۱۳۹۳، ج ۶۸: ۳۲۹)؛ «امام صادق (ع): فِكْرَةٌ سَاعَةٌ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ أَلْفِ سَنَةٍ.» (گیلانی، ۱۳۹۳: ۱۱۴).

تعاریف لغوی و اهمیت تفکر، در اینجا به دو تعریف اصطلاحی برگزیده از آن بسنده می‌شود.

شریعت‌مداری در کتاب روان‌شناسی تربیتی، تفکر را این‌گونه تعریف کرده است: «جریانی که در آن فرد می‌کوشد مشکلی را که با آن روبه‌رو شده است، مشخص سازد و با استفاده از تجربیات قبلی به حل آن اقدام کند» (شریعت‌مداری، ۱۳۸۲: ۳۷۹).

- جان دیویی^۱ در کتاب چگونگی فکر می‌گوید: «علمی است که در آن موقعیت موجود، موجب تأیید یا تولید واقعیت‌های دیگر می‌شود؛ یا روشی است که در آن باورهای آینده براساس باورهای گذشته پایه‌گذاری می‌گردد» (شعبانی، ۱۳۸۲: ۴۴).

ب- تفکر راهبردی

— تفکر راهبردی، مانند بسیاری از واژه‌ها، دارای تعاریف مختلفی است؛ از جمله:

— صرفاً آندیشیدن دربارهٔ راهبرد است (لشکر بلوکی، ۱۳۹۵: ۱۴)؛

— ترکیبی از فرایندهای به‌کارگیری بصیرت و نوآوری است (مینتزرگ و همکاران، ۱۹۸۴: ۲۹)؛

— روش ویژه‌ای از تفکر با ویژگی‌های معین و قابل تمیز است (لارنس، ۳۰: ۱۳۷۷)؛

— به‌کارگیری قیاس‌ها و مشابهت‌های کیفی برای پرورش ایده‌های نو، خلاق... و طراحی عملیات براساس آموخته‌های نوین است (همان)؛

— تفکر راهبردی را «مهارت معماری راهبردی» می‌نامند (Hamel, & Perhalad, 1989: 63-76).

تعاریف فوق، ابعاد و زوایای مختلفی را به ذهن متبادر می‌کنند که رویارویی با این‌گونه واژه‌های «مبهم» و «چندمعنا» را چالش‌برانگیز می‌سازد. از این‌رو، تبیین آنها می‌تواند در

شناخت و بهره‌گیری بهتر از مباحث نظری، سودمند باشد. بنابراین، معرفی تفکر راهبردی از طریق تعریف آن، کاری کم‌ثمر است. علت این امر، در پیچیدگی مفهومی این رویکرد نهفته است. هریک از تعاریف متعددی که برای تفکر راهبردی ارائه شده است به جنبه‌هایی از این رویکرد توجه دارند و تمام ابعاد را در بر نمی‌گیرند. در چنین موقعیتی، بهتر است برای معرفی به‌جای تعاریف، به ماهیت و ویژگی‌های تفکر راهبردی پرداخته شود (داوری و ساغرزاده، ۱۳۸۰: ۷۹).

تفکر راهبردی، رویکردی است که زمینه شکل‌گیری و توسعه بصیرت را فراهم می‌سازد. این شیوه تفکر، چشم‌اندازهایی متمایز از رقبا را به همراه دارد؛ چشم‌اندازهایی که می‌تواند راهبردهای نوآورانه و مزیت‌بخش را سبب شود. اگر کارکرد راهبرد، خلق مزیت رقابتی دانسته شود، تفکر راهبردی برای بقا و رشد در محیط پرقابله امروزی، امری اجتناب‌ناپذیر خواهد بود. مزیت رقابتی، مستلزم تمایز جهت‌گیری در قبال رقیب است و تمایز در جهت‌گیری به دیدگاه‌های متفاوت و تازه‌ای نیاز دارد. همان‌طور که گفته شد، تفکر راهبردی، جهت‌گیری مناسب و اصلی را مشخص می‌کند. کارکرد اصلی آن، ایجاد فرصت‌های رقابتی است. جوهره تفکر راهبردی، نگرش سیستمی است. نگرش سیستمی، نگرش کل‌نگر، منسجم و سازوار از سیستم ارائه می‌دهد. در پرتو این تفکر، می‌توان تصویری یکپارچه و منسجم از محیط و سیستم پیدا، و جهت را تعیین کرد (موسوی، ۱۳۹۳: ۴۵). تفکر راهبردی، زمینه‌های کل و جامع‌نگری و توجه به موضوعات اساسی را فراهم می‌کند. کن ایچی اومی،^۱ در کتاب معروفش تفکر یک استراتژیست می‌گوید: «اگر موضوعات اساسی را تشخیص ندهید، هر قدر به خود و کارمندانان [پیروان] فشار روحی و فیزیکی وارد کنید، سرانجام نتیجه‌ای جز سردرگمی و شکست حاصل نخواهد شد» (کن ایچی اومی، ۱۳۷۱: ۲۹).

بنابراین، باتوجه به این توصیف‌ها می‌توان گفت: تفکر راهبردی شامل تفکر و عمل در قالب یک مجموعه فرضیه و جایگزین‌های عملی بالقوه آنها و همچنین به چالش کشیدن

فرضیه‌ها و جایگزین‌های موجود است که به‌طور بالقوه به فرضیه و جایگزین‌های جدید و مناسب می‌انجامد (لارنس، ۱۳۷۷: ۲۹). بدیهی است در هر سطحی از این سطوح (فرد، گروه، سازمان و اجتماع) چنانچه امور بدون تفکر راهبردی پیش رود، همواره باید فرصت‌ها را از دست‌رفته دید و دست‌کم یک گام عقب‌تر بودن از دیگران را پذیرفت. در واقع، تفکر راهبردی مستلزم بنیان علمی، ساختاری و اطلاعاتی مناسب است و مجموعه‌ای از فعالیت‌های ذهنی را می‌طلبد که عبارت‌اند از:

۱. ایجاد الگوی ذهنی نو برای هر موقعیت جدید، به‌جای به‌کارگیری دستورالعمل‌های کلی یکسان در موقعیت‌های متعدد؛
۲. پرداختن به تفکر در موقعیت آینده، نه در حال؛
۳. اولویت تفکر قیاسی بر اسقراپی و تمثیلی در مواضع متعارض؛
۴. تفکر براساس نظام کلی و به‌هم‌مرتبط، به‌جای اجزای جداگانه؛
۵. تأکید و تمرکز بر مدل‌های ذهنی حاکم بر فرایندها به‌جای تأکید بر نتایج؛
۶. توجه به آثار نیروهای محرک و اخلال‌کننده؛
۷. تردید در وجود تعریف یا نظریه مطلق و کامل درباره سازمان یا کشور؛
۸. توجه به تعامل وجوه مختلف سازمان و کشور با یکدیگر و روابط پویای آنها (استیسی، ۱۳۸۴: ۱۳۶).

به این ترتیب، باید گفت تفکر راهبردی در راستای پاسخ گفتن به این پرسش که «چگونه باید بر هدف مورد نظر رسید»، طراحی می‌شود و پیش روی تحلیلگر قرار می‌گیرد.

ج- اندیشه و اندیشمند سیاسی

در تعریف از اندیشه سیاسی، نظرهای فراوان مطرح شده است:
- «ریمون آرون^۱» در تعریف اندیشه سیاسی گفته است:

اندیشه سیاسی، عبارت است از کوشش برای تعیین اهداف... [سیاسی] که به اندازه معقولی احتمال تحقق دارد و همچنین تعیین ابزارهایی که در حد معقولی می‌توان انتظار داشت موجب دستیابی به آن اهداف بشود (بشیریه، ۱۳۷۶، ج ۱: ۱۶).

- اندیشه سیاسی، مجموعه‌ای منسجم و کلی از ایده‌ها، ابزارها و راهکارها در ارتباطات با سیاست است که بر پایه استدلال و روش‌شناسی معینی بنا شده است. مجموعه‌ای از آرا و عقایدی است که به شیوه‌ای عقلانی و منطقی و مستدل درباره چگونگی سازمان دادن به زندگی سیاسی مطرح می‌گردد که می‌تواند توصیفی یا تبیینی باشد (همان: ۱۷).

- اندیشه سیاسی، مجموعه‌ای از باورهای پایدار درباره سیاست، حکومت و اداره جامعه است (مظفری و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۳).

از این رو، اندیشمند سیاسی کسی است که بتواند درباره آرا و عقاید [سیاسی] خود، به شیوه عقلانی و منطقی استدلال کند؛ تاحدی که اندیشه‌هایش دیگر صرفاً آرا و ترجیحات شخصی به شمار نرود (همان). از آنجاکه این مضمون در شخصیت رهبری جامعه اسلامی متعین است، این عبارت مکمل اعتقاد فارابی است که می‌گوید:

«فردی که توانایی دارد و می‌تواند مردم را به سعادت حقیقی برساند، حاکم و رئیس مدینه است، او کسی است که نیازمند رئیس دیگر و برتر از خود نیست؛ به آن دلیل که به کلیات و جزئیات امور آگاهی دارد و از این رو، می‌تواند وظایف مردم را مشخص کند (شیرودی، ۱۳۹۳: ۵۹).

اندیشه سیاسی در اسلام، قدمتی طولانی دارد؛ و اندیشمندانی چون ابونصر فارابی (متوفای ۲۲۰ق) و ابن خلدون (متوفای ۷۸۴ق) و... به تفصیل به آن پرداخته‌اند. (همان) اندیشمندان قدیم و جدید موضوعات مختلفی در این باره را قابل بحث می‌دانند، که از شرح و بسط آن در این اجمال پرهیز می‌شود.

د- تفکر راهبردی مقام معظم رهبری علیه السلام

در بررسی پیشینه، به تحقیقاتی که عیناً این موضوع را مورد مذاقه قرار داده باشند، یافت نشد.

برخی تحقیقات مشابهی که در این بخش قابل استناد و استفاده باشند، عبارت‌اند از:

- مقاله آقای عبدالحمود محمدی لرد (۱۳۹۳) با عنوان «مدل تحلیل راهبردی در

اندیشه مقام معظم رهبری علیه السلام»؛

- و دو سخنرانی آقای پناهیان، (۱۳۸۶ و ۱۳۹۰) با عنوان «تفکر راهبرد در سیره مقام

معظم رهبری علیه السلام».

در ادامه، به گزیده‌ای از آنها اشاره می‌شود:

پناهیان، ویژگی‌های فکری مقام معظم رهبری علیه السلام را این‌گونه بر می‌شمارد:

- قدرت تفکر راهبردی و استراتژیک؛

- کل‌نگری در عین توجه به جزئیات؛

- استقلال رأی به همراه مشورت با کارشناس؛

- قدرت پیش‌بینی تحولات آینده (پناهیان، ۱۳۸۶؛ سی‌دی).

محمدی لرد (۱۳۹۲): از منظر مقام معظم رهبری علیه السلام، در فرایند تحلیل راهبردی،

تحلیلگر با سه مقوله اهداف راهبردی، تبیین راهبردی واقعیت‌های اجتماعی و تفکر راهبردی

روبه‌روست. به این ترتیب، لازم است تحلیلگر راهبردی نخست اهداف راهبردی نظام

سیاسی (وضع مطلوب) را بشناسد، سپس واقعیت‌های اجتماعی راهبردی (وضع موجود) را

تبیین سازد و درنهایت، شیوه حرکت از وضع موجود به وضعیت مطلوب (راهبرد) را با کمک

تفکر راهبردی ترسیم کند. به طبع، مقام معظم رهبری علیه السلام بیش از دیگران به اصولی از تفکر

راهبردی پایبند و عامل هستند. این اصول عبارت‌اند از:

۱. تمرکز بر هدف

«حرکت‌هایی که بی‌اعتنا به آرمان‌ها و بدون توجه به افق‌های دوردست صورت می‌گیرد،

غالباً به گمراهی و اشتباه می‌انجامد. بنابراین، باید از این زاویه نیز مسیر طی شده و وضع فعلی را بازنگری کنیم» (بیانات مقام معظم رهبری (عج)، ۱۳۹۰/۷/۲۴).

باتوجه به این فرمایش‌ها در تفکر راهبردی، بیش از سازوکارهای اجرایی باید به هدف نهایی توجه شود. ارزشمندی سازوکارهای اجرایی به میزان اثرگذاری آنها در تحقق نهایی بستگی دارد و بدون تشخیص میزان اثرگذاری، صرف منابع برای سازوکار و خطوط حرکت غیر مؤثر، توان لازم برای پرداختن به اهداف اصلی را از بین می‌برد، مسائل نیز در راستایی تحقق اهداف اصلی موضوعیت پیدا می‌کنند. بنابراین، آنچه اصالت دارد، تحقق هدف است و نه حل مسئله. پرداختن به سازوکارهای اجرایی بدون توجه به اهداف نهایی، از متداول‌ترین روش‌هاست. آنچه می‌تواند مانع این کجروی شود، توجه پیوسته به اهداف نهایی است که از سه جهت می‌تواند یاری‌دهنده تحلیلگر راهبردی باشد:

- توجه به اهداف نهایی، فرصت بازنگری در راه تحقق آن را میسر می‌سازد. از منظر هدف، بهتر می‌توان نقشه راه را دید؛

- بسیار اتفاق می‌افتد که برای حل مسئله‌ای خاص، واقعاً هدف اساسی و باارزشی وجود ندارد و در اصل نیازی به حل مسئله نیست؛

- توجه به هدف، موجب انتخاب صحیح مسئله می‌شود که مهم‌تر از حل صحیح مسئله است.

۲. توجه به راه میان‌بُر

تحریم اقتصادی با تکنولوژی تضاد دارد؛ زیرا «ممکن است جاده آسفalte را از جلوی انسان بگیرند؛ اما همیشه جاده آسفalte خوب نیست؛ گاه هم جاده‌ای که انسان به دست خودش کشیده و مسیرش را روی آن طی می‌کند، برای محکم کردن عضلات انسان خیلی مفیدتر است؛ گاه هم راه را میان‌بُر می‌کند. جاده آسفalte‌ای که دیگران کشیده‌اند، ما را به جاهایی می‌برد که کشته‌های آن جاده می‌خواستند. اگر بخواهیم خودمان جاده بکشیم، گاهی جاده میان‌بُر می‌کشیم و راه میان‌بُر می‌زنیم» (بیانات مقام معظم رهبری (عج)، ۱۳۸۳/۱۲/۵).

باتوجه به این فرمایش‌ها، در حرکت به سوی هدف، بیش از سرعت و استفاده از روش‌های مرسوم، باید به فکر راه میان بر بود. برای دستیابی به راه میان‌بر باید متفاوت اندیشید و اولین شرط آن، خلاص شدن از قواعد فکری موجود است که دیگران ساخته‌اند.

۳. فرصت‌جویی هوشمندانه

«وضعیتی که امروزه در دنیا هست، وضعیت تحول است. اوضاع جهان در حال تبدیل به شکل جدید و هندسه جدید است. توانایی ملت ایران، در تبدیل [کردن] تهدید به فرصت است. توصیه‌ای که ما همیشه به مسئولان و مدیران کشور می‌کنیم، [این است که] با حزم و تدبیر عمل کنند. آن وقت می‌توانیم از هر تهدیدی یک فرصتی بسازیم. بهره‌گیری بیش از پیش از فرصت و استفاده مناسب و بهینه از فرصت‌ها بزرگ‌ترین شکر است» (بیانات مقام معظم رهبری دامت‌عزله، ۱۳۹۲/۱/۱).

باتوجه به این بیانات، متفکر راهبردی باید در قبال تغییرات جهان هوشیار باشد و از کوچک‌ترین فرصت‌ها استفاده کند. برای کشف فرصت‌ها باید تدبیر و اندیشه را با خیال پیوند زد و بین تفکر و خلاقیت، ارتباط اثربخشی برقرار کرد. باید خلاقانه اندیشید یا متفکرانه خیال‌پردازی کرد. در دنیایی جدید که مملو از تناقض‌ناهماست، تحلیلگر راهبردی باید چاره‌ای برای جمع اضداد و فرصت‌های ناشی از آن داشته باشد.

۴. توجه به نقشه راه دشمن

«باتوجه به نقشه راه دشمن، مسلمانان باید با بصیرت و شناخت دشمن و نقشه‌های آن، نقشه راه خود را که همان اتحاد و اتفاق و همکاری و همدلی است، به درستی بشناسد. امت اسلامی اعم از ملت‌ها، سیاست‌مداران و روشنفکران باید این نقشه راه دشمن را بشناسند تا بتوانند در مقابل آن تدبیر کنند و دچار عملکرد اشتباه نشوند» (بیانات مقام معظم رهبری دامت‌عزله، ۱۳۹۲/۸/۲۹).

باتوجه به اینکه از موانع اصلی برای تحقق اهداف راهبردی، نقشه‌ها و برنامه‌های دشمن است، شناخت نقشه دشمن و اهداف راهبردی او، به تحلیلگر راهبردی این توانایی را می‌دهد که موانعی را دشمن در آینده ایجاد خواهد کرد، بشناسد.

۵. ارزیابی ملی با نگاه به آینده

«محاسبه ملی هم یک کار بااهمیت و پرارزش است. خودمان را محاسبه کنیم، به خودمان نگاه کنیم؛ آنچه را که بر ما گذشته است، بار دیگر مورد نظر قرار دهیم؛ از آن درس و عبرت بگیریم، برای آینده بهره ببریم. البته ما که به عملکرد خودمان و برنامه گذشته و آینده خودمان نگاه می‌کنیم، نگاه‌مان باید واقع‌بینانه باشد؛ ارزیابی ما ارزیابی درستی باشد» (بیانات مقام معظم رهبری علیه السلام، ۱۳۹۲/۱/۱).

باتوجه به این بیانات، گذشته، حال و آینده، جدای از هم نیستند. آینده بر مبنای گذشته شکل می‌گیرد و نقطه آغاز آن، موقعیت کنونی است. ارزیابی ملی که براساس میزان دستیابی به اهداف راهبردی کشور، انجام می‌شود، امکان بازاندیشی در سازوکارهای اجرایی را فراهم می‌کند. در ارزیابی ملی، باید توجه داشت که به چه میزانی کشور، به استقلال، آزادی، عدالت و معنویت دست یافته و سرعت و جهت حرکت، از چه کیفیتی برخوردار بوده است؟ ارزیابی اقدامات پروژه‌ها و دستورالعمل‌های اجرایی، اگرچه مفید است، نمی‌تواند مطلوبیت ویژه‌ای برای تحلیلگر راهبردی به وجود آورد؛ اما ارزیابی ملی می‌تواند پیشرفت به‌سمت هدف را تضمین کند و خودش معیاری برای برنامه‌های اجرایی و اهداف خرد و میانی باشد (محمدی لرد، ۱۳۹۳: ۷-۲۷).

۶. تمدن اسلامی، شاکله کلی اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری علیه السلام

با دقت در بررسی ادبیات تولیدشده، به‌طور کلی می‌توان گفت که اندیشه پنج مرحله‌ای تحقق اهداف انقلاب اسلامی در دستیابی به تمدن اسلامی، وجه غالب اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری علیه السلام است؛ زیرا بسیاری از محتواها و دسته‌بندی‌های موجود در اندیشه سیاسی معظم له، زیر چتر این نظریه قرار می‌گیرد؛ همچنانکه ایشان می‌فرمایند: «تمدن اسلامی باید در همه عرصه‌ها و زمینه‌های اجتماع نمود پیدا کند» (خسروناه و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۱۳). در همین زمینه، نقطه عطف بسیاری از سخنرانی‌های مقام معظم رهبری علیه السلام از سال ۱۳۷۰، مضامینی از فرایند تحقق اهداف انقلاب اسلامی را در بر می‌گیرد. بنابراین، در

اینجا با پرهیز از ورود به گستره وسیع اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری علیه السلام (درخصوص تمدن اسلامی)، صرفاً به برشماری مراحل پنج‌گانه آن می‌پردازیم:

مرحله اول: ایجاد انقلاب اسلامی؛

مرحله دوم: استقرار نظام اسلامی؛

مرحله سوم: ایجاد دولت اسلامی؛

مرحله چهارم: ایجاد کشور یا جامعه اسلامی؛

مرحله پنجم: شکل‌گیری تمدن اسلامی.

۲. الگوهای تفکر راهبردی و نکات کلیدی و محوری آنها

به دلیل اهمیت تفکر راهبردی، ذهن بسیاری از اندیشمندان به این مهم معطوف شده است؛ تا جایی که هریک با توجه به مبانی و نگرش خاصی، الگویی را ارائه کرده‌اند. جدول شماره (۱) نشان می‌دهد که هریک از الگوها چه عناصر کلیدی را مورد توجه قرار داده‌اند.

جدول شماره (۱) عناصر تشکیل‌دهنده تفکر راهبردی

نویسنده	عناصر تشکیل‌دهنده
اومی (۱۹۷۸)	ابتکار
هارپر (۱۹۹۱)	چشم‌انداز
تاکور و کالینگو (۱۹۹۳)	خلق ارزش
مینتزبرگ و همکاران (۱۹۹۴)	ترکیب، شهود، خلاقیت و چشم‌انداز منسجم
پراهالاد و همل (۱۹۹۴)	خلاقیت، اکتشاف و درک ناپوستگی‌ها
گارات (۱۹۹۵)	چشم‌انداز و توجه به محیط
موریسی (۱۹۹۶)	خلاقیت و چشم‌انداز
هراکلیوس (۱۹۹۸)	ترکیبی، واگرا، خلاق و یادگیری دو حلقه
لارنس (۱۹۹۹)	خلق آینده مطلوب
برون و اولوسون (۱۹۹۹)	جمع‌آوری اطلاعات بر مبنای تحقیق در مورد محیط و ذی‌نفعان، برنامه‌ریزی ارتباطات و مشارکت با دیگر مدیران ارشد

گراتنز (۲۰۰۲)	ترکیبی، واگرا، اخلاق، شهودی، مبتکرانه و تصویر آینده
کافی، اوکلیبراون، و اتکینز ولی (۲۰۰۳)	چشم انداز و دید کل نگر
اوشاناسی (۲۰۰۳)	مولد، خلاق، ترکیبی، واگرا، چشم انداز، حل مسئله، عزم راهبردی، تفکر در طول زمان، مشارکت ذی نفعان داخلی و خارجی
لیدکا (۲۰۰۵ ۱۹۹۸)	تمرکز بر هدف، چشم انداز سیستمی، فرصت طلبی هوشمندانه، فرضیه محور بودن، تفکر در طول زمان و شهود
بون (۲۰۰۱ و ۲۰۰۵)	خلاق، واگرا، عمل گرا، تفکر سیستمی، چشم انداز، دیالوگ و ارتباطات
توکلی و لاونتون (۲۰۰۵)	خلاقیت و ساختار شکنی
آمیئا و ساهای (۲۰۰۸)	رهبری خوب، تصویر سناریوهای آینده بلندمدت، توجه به راهبردهای نوظهور، جست و جوی اشارات محیطی، شهود و خلق آینده
پالماتیر (۲۰۰۸)	خلق چشم انداز
کوچرا و رایان (۲۰۱۰)	شهود
گلدمن و کیسی (۲۰۱۰)	اسکن، پرسش، مفهوم سازی و تست
زند (۲۰۱۰)	طرح سؤالات نافذ برای خلق گزینه های خلاق، چهارچوب دهی مجدد و ساده سازی برای امکان پذیر کردن مرور و تعدیل، در نظر گرفتن فرضیات جایگزین و بررسی پیشنهادها
زهرا و نامیبسان (۲۰۱۲)	خلاقیت، بینش و بصیرت
کلارک (۲۰۱۲)	فرایند جمع آوری، تفسیر، تولید و ارزیابی اطلاعات و ایده ها
مون (۲۰۱۳)	سیسماتیک، خلاق، چشم انداز محور و بازارگر

(منبع: آفاجانیان و رستمی، ۱۳۹۲: ۶)

محمدی لرد (۱۳۹۲)	تمرکز بر هدف . توجه به راه میان بر، فرصت جویی هوشمندانه، توجه به نقشه راه دشمن و ارزیابی ملی با نگاه به آینده
------------------	---

(منبع: محمدی لرد، ۱۳۹۲: ۲۶)

پناهیان (۱۳۸۶)	قدرت تفکر راهبردی و استراتژیک، کل نگر در عین توجه به جزئیات، استقلال رأی به همراه مشورت با کارشناس و قدرت پیش بینی تحولات آینده
----------------	---

(منبع: پناهیان، ۱۳۸۶: CD)

باتوجه به این ادبیات، عناصر کلیدی تفکر راهبردی را که در الگوهای مختلف بیشتر تکرار شده‌اند، می‌توان با اندکی تغییر، به شرح زیر تلفیق، تجمیع و خلاصه کرد: (عدد مقابل عناصر، مبین حداقل فراوانی آنها در الگوهای مختلف می‌باشد):

- توجه به چشم‌انداز و تمرکز بر هدف (عزم راهبردی، بصیرت و بینش، خلق چشم‌انداز، آینده مطلوب و محیط جدید): ۱۶
- ابتکار و خلاقیت: ۱۲
- تفکر سیستمی (واگرا، دید کل‌نگر، منسجم، ترکیب و ترکیبی): ۹
- مفهوم‌سازی (پویاشگری، فرضیه‌سازی، تحلیلگری، تفسیر و ارزیابی): ۶
- شهود و قضاوت شهودی: ۵
- برنامه‌ریزی ارتباطات (توجه به دیالوگ، ارتباطات و گفت‌وگو): ۵
- مسئله‌یابی و حل مسئله (پرسشگری و آزمودن): ۵
- توجه به محیط (درک ناپیوستگی و محیط اکتشافی): ۴
- فرصت‌طلبی هوشمندانه و بهره‌مندی از مشارکت دیگران: ۴
- رهبری خوب (برخورد نهادی و ساختار شکنی): ۳
- عمل‌گرایی و تولید محصول (تکلیف‌گرایی): ۳
- توجه به ذی‌نفعان و بازارگرایی: ۲
- تفکر در طول زمان: ۲
- تصویر سناریوهای آینده باتوجه به راهبرد نوظهور: ۲

شکل شماره (۱) الگوی اولیه تفکر راهبردی مقام معظم رهبری علیه السلام در اندیشه سیاسی

۳. روش تحقیق

این پژوهش به لحاظ هدف، توسعه‌ای است؛ زیرا پژوهش توسعه‌ای با هدف گسترش مرزهای دانش عمومی بشر صورت می‌گیرد. بنابراین، هریک از موضوعات پژوهشی که در حوزه علوم انسانی و تجربی بتواند به گسترش این علوم کمک کند و به شرح و تبیین آن پردازد و وجوه ناشناخته آن را روشن سازد، در حوزه پژوهش‌های توسعه‌ای جای می‌گیرد. روش پژوهش، اکتشافی است؛ زیرا پژوهش اکتشافی به دنبال کسب اطلاعات اولیه و بینشی

کلی در مورد موضوع مورد مطالعه است. در این تحقیقات، محقق فرضیه خاصی را در نظر ندارد و به دنبال آزمون فرضیه نیست.

در روند پژوهش اکتشافی و از طریق مشاهده آزاد یا جمعی، پیش فرض‌ها به‌طور سطحی واریسی شده، جابه‌جا می‌شوند و تقویت می‌گردند (ساروخانی، ۱۳۷۲: ۱۰۴). روش جمع‌آوری اطلاعات، اسنادی و میدانی است. با مطالعه اسنادی، مروری بر ادبیات تدوین می‌شود برای اعتباربخشی، نظر خبرگان با استفاده از روش میدانی در مورد یافته‌ها از ادبیات اخذ می‌گردد و در نهایت، با بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS، رتبه‌بندی مؤلفه‌ها، آزمون و تجزیه و تحلیل‌های آماری صورت می‌پذیرد.

۴. یافته‌های تحقیق

گردآوری و تحلیل اطلاعات به دست آمده در سه محور اطلاعات دموگرافی خبرگان، جداول مربوط به چهارده سؤال بسته، و پاسخ خبرگان به سؤال باز (علاوه بر عناصر مندرج در پرسشنامه، چه موارد مهم دیگری در تفکر راهبردی مقام معظم رهبری علیه السلام مورد عنایت قرار می‌گیرد؟) به شرح زیر ارائه می‌شود:

۳-۱. توزیع خبرگان برحسب مراکز علمی، سطح و رشته تحصیلی در جدول شماره ۲ درج می‌باشد:

جدول (۲) توزیع خبرگان برحسب مراکز علمی، سطح و رشته تحصیلی

جمع	رشته تحصیلی			جمع	مقطع تحصیلی			
	سایر	علوم سیاسی	مدیریت		مشترک حوزه و دانشگاه		دانشگاه	
					ارشد و سطح ۳	دکتری و سطح ۴	ارشد	دکترای
۳۲	۷	۵	۲۰	۳۲	.	۸	۲	۲۲

۳-۲. جداول آماری مستخرجه از نرم‌افزار SPSS در خصوص مؤلفه‌های اصلی (عناصر تفکر راهبردی) به شرح زیر می‌باشد:

۳-۲-۱. شاخص آزمون بارلت مناسب بودن ماتریس هم‌بستگی (و کفایت مقدار نمونه) برای انجام تحلیل عاملی در شماره ۳ منعکس است.

جدول (۳) شاخص آزمون بارلت

مقدار KMO	.۴۱۰
کای اسکوئر	۱۸۴.۴۰۸
Df	۹۱
P	۰/۰۰۱

براساس نتایج، از آنجاکه مقدار کام‌او (KMO) برابر با ۰.۴۱۰ با کای اسکوئر ۱۸۴.۴۰۸ استخراج شده است و مقدار آن بزرگ‌تر از کای اسکوئر جدول بحرانی، و در سطح (P < ۰/۰۵) معنادار است، می‌توان به این نتیجه دست یافت که ماتریس هم‌بستگی گویه‌ها (کفایت مقدار نمونه) برای انجام تحلیل، عاملی مناسب بوده است.

۳-۲-۲. جدول شماره ۴ ضرایب بارهای عاملی استخراج شده را نشان می‌دهد.

جدول (۴) ضرایب بارهای عاملی استخراج شده

ضرایب	مؤلفه / عناصر
.۸۵۷	توجه به چشم‌انداز و تمرکز بر هدف (عزم استراتژیک، بصیرت و بینش، خلق چشم‌انداز، آینده مطلوب و محیط جدید)
.۶۲۸	ابتکار و خلاقیت
.۷۸۶	تفکر سیستمی (واگرا، دید کل‌نگر، منسجم، ترکیب و ترکیبی)
.۸۰۷	مفهوم‌سازی (پویاشگری، فرضیه‌سازی، تحلیلگری، تفسیر و ارزیابی)
.۷۰۱	شهود و کشف و قضاوت شهودی
.۶۱۰	برنامه‌ریزی ارتباطات (توجه به دیالوگ، ارتباطات و گفت‌وگو)
.۸۰۵	مسئله‌یابی و حل مسئله (پرسشگری و آزمودن)
.۸۷۸	توجه به محیط (درک ناپیوستگی و محیط اکتشافی)
.۹۰۶	فرصت‌طلبی هوشمندانه و بهره‌مندی از مشارکت دیگران
.۸۷۴	رهبری خوب (دارای رفتار نهادی و ساختار شکن در مقابله با ساختار متصلب و بوروکراسی خشک)

۰.۷۳۴	عمل‌گرایی و تولید محصول (تکلیف‌گرایی)
۰.۸۶۹	توجه به ذی‌نفعان و بازارگرایی
۰.۷۰۴	تفکر در طول زمان
۰.۸۷۳	تصویر سناریوهای آینده باتوجه‌به استراتژی‌های نوظهور

نتیجه اجرای تحلیل عامل اکتشافی (PCA) در جدول ۴ نشان می‌دهد که ضرایب بارهای عاملی استخراج‌شده برای تبیین شاخص‌های شناسایی شده، به‌مثابه شاخص‌های مطلوب مؤلفه‌های اصلی (عناصر تفکر راهبردی)، از انسجام لازم و کافی برخوردارند. ۳-۲-۳. جدول شماره ۵ مبین ضرایب ویژه مربوط به مؤلفه اصلی تحقیق است.

جدول (۵) ضرایب ویژه مربوط به مؤلفه اصلی تحقیق

مؤلفه /عناصر			ضرایب ویژه اولیه			مجموع مجذورات حاصله (استخراجی) ضرایب حاصله
کل	درصد واریانس	درصد تراکمی	کل	درصد واریانس	درصد تراکمی	
۴.۸۹۷	۳۴.۹۸۰	۳۴.۹۸۰	۴.۸۹۷	۳۴.۹۸۰	۳۴.۹۸۰	توجه به چشم‌انداز و تمرکز بر هدف (عزم استراتژیک، بصیرت و بینش، خلق چشم‌انداز، آینده مطلوب و محیط جدید)
۱.۹۴۴	۱۳.۸۸۴	۴۸.۸۶۴	۱.۹۴۴	۱۳.۸۸۴	۴۸.۸۶۴	ابتکار و خلاقیت
۱.۸۵۷	۱۳.۲۶۵	۶۲.۱۲۹	۱.۸۵۷	۱۳.۲۶۵	۶۲.۱۲۹	تفکر سیستمی (واگرا، دید کل‌نگر، منسجم، ترکیب و ترکیبی)
۱.۲۷۱	۹.۰۷۵	۷۱.۲۰۴	۱.۲۷۱	۹.۰۷۵	۷۱.۲۰۴	مفهوم‌سازی (پویاشگری، فرضیه‌سازی، تحلیلگری، تفسیر و ارزیابی)

۷۸.۸۰۶	۷.۶۰۲	۱.۰۶۴	۷۸.۸۰۶	۷.۶۰۲	۱.۰۶۴	شهود و کشف و قضاوت شهودی
			۸۴.۸۷۱	۶.۰۶۵	.۸۴۹	برنامه‌ریزی ارتباطات (توجه به دیالوگ، ارتباطات و گفت‌وگو)
			۸۹.۱۷۰	۴.۲۹۹	.۶۰۲	مسئله‌یابی و حل مسئله (پرسشگری و آزمون)
			۹۲.۵۸۹	۳.۴۱۹	.۴۷۹	توجه به محیط (درک ناپوستگی و محیط اکتشافی)
			۹۵.۲۸۶	۲.۶۹۷	.۳۷۸	فرصت‌طلبی هوشمندانه و بهره‌مندی از مشارکت دیگران
			۹۷.۳۲۱	۲.۰۳۵	.۲۸۵	رهبری خوب (دارای رفتار نهادی و ساختار شکن در مقابله با ساختار متصلب و بوروکراسی خشک)
			۹۸.۵۴۲	۱.۲۲۱	.۱۷۱	عمل‌گرایی و تولید محصول (تکلیف‌گرایی)
			۹۹.۶۰۸	۱.۰۶۶	.۱۴۹	توجه به ذی‌نفعان و بازارگرایی
			۹۹.۹۳۴	.۳۲۶	.۰۴۶	تفکر در طول زمان
			۱۰۰.۰۰۰	.۰۶۶	.۰۰۹	تصویر سناریوهای آینده باتوجه به استراتژی‌های نوظهور

نتایج جدول شماره ۵ حاکی از آن است که ضرایب و ویژه مربوط به مؤلفه‌های تحقیق، در مجموع قادرند به صورت کامل و صد درصد واریانس متغیر مورد نظر را تبیین کنند. شواهد نشان می‌دهد که فقط پنج ماده از این مؤلفه‌ها، به‌تنهایی قادرند قریب به ۷۸/۸

درصد از واریانس را تبیین کنند. به عبارت دیگر، نتایج ضرایب ویژه نشان می‌دهد که همه مواد چهارگانه می‌توانند مؤلفه مورد نظر را تبیین کنند و از این رو، عنوان گویه‌ها و بارهای عاملی برای مؤلفه‌های اصلی (عناصر تفکر راهبردی) مناسب شناخته می‌شوند.

۴-۲-۳. جدول شماره ۶ شاخص‌های توصیفی را نشان می‌دهد.

جدول (۶) شاخص‌های توصیفی

میانگین	انحراف معیار	مؤلفه‌ها / عناصر
۴.۸	۰.۴	توجه به چشم‌انداز و تمرکز بر هدف (عزم استراتژیک، بصیرت و بینش، خلق چشم‌انداز، آینده مطلوب و محیط جدید)
۴.۵	۰.۶	ابتکار و خلاقیت
۴.۵	۰.۸	تفکر سیستمی (واگرا، دید کل‌نگر، منسجم، ترکیب و ترکیبی)
۴.۵	۰.۷	مفهوم‌سازی (پوشگری، فرضیه‌سازی، تحلیلگری، تفسیر و ارزیابی)
۴.۲	۰.۷	شهود و کشف و قضاوت شهودی
۴.۵	۰.۶	برنامه‌ریزی ارتباطات (توجه به دیالوگ، ارتباطات و گفتمان)
۴.۳	۰.۸	مسئله‌یابی و حل مسئله (پرسشگری و آزمودن)
۴.۴	۰.۸	توجه به محیط (درک ناپیوستگی و محیط اکتشافی)
۴.۵	۰.۷	فرصت‌طلبی هوشمندانه و بهره‌مندی از مشارکت دیگران
۴.۵	۰.۷	رهبری خوب (دارای رفتار نهادی و ساختارشکن در مقابله با ساختار متصلب و بوروکراسی خشک)
۴.۶	۰.۵	عمل‌گرایی و تولید محصول (تکلیف‌گرایی)
۳.۸	۰.۹	توجه به ذی‌نفعان و بازارگرایی
۴.۵	۰.۶	تفکر در طول زمان
۴.۵	۰.۹	تصویر سناریوهای آینده با توجه به استراتژی‌های نوظهور

جدول شاخص‌های توصیفی در جدول ۵، نشان می‌دهد که بالاترین میانگین به‌میزان

۴/۸ به توجه به چشم‌انداز و تمرکز بر هدف (عزم استراتژیک، بصیرت و بینش، خلق چشم‌انداز، آینده مطلوب و محیط جدید) اختصاص یافته است؛ و کمترین میانگین هم

به میزان ۳/۸ به توجه به ذی‌نفعان و بازارگرایی اختصاص دارد؛ یعنی میانگین توجه به همه مؤلفه‌ها ۴.۴۶ از ۵ است.

جدول شماره ۷ بازتابنده رتبه هریک از مؤلفه‌های تحقیق است.

جدول (۷) نتیجه آزمون رتبه‌ای فریدمن

رتبه	امتیاز	مؤلفه/عناصر
۱	۱۰.۰۹	توجه به چشم‌انداز و تمرکز بر هدف (عزم استراتژیک، بصیرت و بینش، خلق چشم‌انداز، آینده مطلوب و محیط جدید)
۲	۸.۰۵	فرصت‌طلبی هوشمندانه و بهره‌مندی از مشارکت دیگران
۳	۸.۰۵	رهبری خوب (دارای رفتار نهادی و ساختارشکن در مقابله با ساختار متصلب و بوروکراسی خشک)
۴	۷.۹۳	برنامه‌ریزی ارتباطات (توجه به دیالوگ، ارتباطات و گفتمان)
۵	۷.۹۱	تصویر سناریوهای آینده با توجه به استراتژی‌های نوظهور
۶	۷.۸۹	تفکر در طول زمان
۷	۷.۷۷	مفهوم‌سازی (پوشگری، فرضیه‌سازی، تحلیلگری، تفسیر و ارزیابی)
۸	۷.۷۷	عمل‌گرایی و تولید محصول (تکلیف‌گرایی)
۹	۷.۷۳	ابتکار و خلاقیت
۱۰	۷.۷	تفکر سیستمی (واگرا، دید کل‌نگر، منسجم، ترکیب و ترکیبی)
۱۱	۷.۱۶	توجه به محیط (درک ناپوستگی و محیط اکتشافی)
۱۲	۶.۵۷	مسئله‌یابی و حل مسئله (پرسشگری و آزمودن)
۱۳	۵.۵۵	شهود و کشف و قضاوت شهودی
۱۴	۴.۸۴	توجه به ذی‌نفعان و بازارگرایی
۲۲		تعداد
۳۸.۷۴۳		خی دو
۱۳		درجه آزادی
۰/۰۰۱		سطح معناداری

نتیجه اجرای آزمون رتبه‌ای فریدمن در جدول ۷، نشان می‌دهد که خی دوی به‌دست‌آمده (۳۸/۷) با درجه آزادی سیزده، از خی دوی جدول بحرانی، بزرگ‌تر است

($P < 0/05$). بنابراین، بین رتبه‌های میانگین گویه‌ها تفاوت معناداری ملاحظه می‌شود. براساس نتایج، ترجیح خبرگان در توجه به مؤلفه‌های تحقیق، به ترتیب اولویت در جدول فوق از بالا به پایین مشخص گردیده است، و از در بین چهارده مؤلفه «توجه به چشم‌انداز و تمرکز بر هدف» دارای اولین رتبه است و «توجه به ذی‌نفعان و بازارگرایی» آخرین رتبه را دارد. بنابراین، با تحلیل نظر خبرگان در خصوص مؤلفه فوق و دیگر مؤلفه‌ها می‌توان گفت تمام مؤلفه‌ها و عناصر در تفکر راهبردی مقام معظم رهبری علیه‌السلام در حد مناسبی مورد توجه بوده است.

نتیجه‌گیری

تفکر، حاوی توانایی‌ها و به تبع آن، مؤلد موفقیت‌هاست که ایفای نقش و تأثیرات آن با افزایش سطح مسئولیت (در رهبری امت و رهبری فراملی)، به صورت تصاعدی فزونی می‌یابد؛ و طبعاً تصدی رهبری صحیح و مناسب جامعه، مستلزم برخورداری از تفکر راهبردی است. در پس این واقعیت و با نتیجه‌گیری از مرور اجمالی ادبیات، باید گفت که مبنای الگوی تفکر راهبردی مقام معظم رهبری علیه‌السلام مبتنی بر اصل اساسی توحید و اصول مکمل آن (معاد و عدل) ثابت است؛ اما از آنجاکه دنیای امروز پیوسته با پدیده‌های محیطی ناشناخته فراوانی روبه‌روست، و زمان تغییرات سریع و لحظه‌ای و حوزه تأثیرات، مهم و بین‌المللی است، الگوی تفکر راهبردی، در حد سیاست‌ها (عناصر کلیدی) قابل اصلاح، تکمیل و ترمیم است و در حد راهبرد (اهمیت و اولویت استفاده از عناصر کلیدی)، نیاز به نوآرایی و به‌روزرسانی دارد.

با تمرکز بر یافته‌های تحقیق، می‌توان گفت که مقام معظم رهبری علیه‌السلام با جامع‌نگری به جمیع عناصر تفکر راهبردی (مستخرجه از منظر اندیشمندان)، به‌طور میانگین بالاتر از زیاد (۴/۴ از ۵) توجه داشته و با عنایت به ترتیب اهمیت عناصر کلیدی مذکور، از منظر خبرگان، الگوی اولیه تفکر راهبردی مقام معظم رهبری علیه‌السلام به شکل شماره ۲ قابل اصلاح است.

شکل شماره (۲) الگوی تفکر راهبردی مقام معظم رهبری علیه السلام در اندیشه سیاسی

— تبیین تفکر راهبردی در کلام مقام معظم رهبری علیه السلام؛

— تبیین تفکر راهبردی در رفتار مقام معظم رهبری علیه السلام؛

— تبیین تفکر راهبردی مقام معظم رهبری علیه السلام به تفکیک عرصه فرهنگی، اقتصادی، امنیتی و...؛

— بررسی عمیق و جداگانه هریک از مؤلفه ها و عناصر تفکر راهبردی در

کلام و رفتار مقام معظم رهبری علیه السلام.

کتابنامه

- استیسی، الف.دی (۱۳۸۴). تفکر راهبردی در سازمان، ترجمه م. قدمی، تهران، مؤسسه پژوهشی مدیریت و برنامه‌ریزی.
- آقاجانیان، سیمینه و مرضیه رستمی (۱۳۹۰). تعیین عناصر تشکیل‌دهنده سازه تفکر استراتژیک، تهران، نهمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت.
- اومی، کن ایچی (۱۳۷۱). تفکر یک استراتژیست، ترجمه داود عسگریان، تهران، سازمان مدیریت صنعتی.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۶). تاریخ اندیشه سیاسی در قرن ۲۰، تهران، نی.
- پناهیان، علی‌رضا (۱۳۸۶). تفکر راهبرد در سیره مقام معظم رهبری (CD)، تهران، بیان معنوی.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات (۱۳۸۰/۷/۲۸).
- _____ بیانات (۱۳۹۲/۱/۱).
- _____ بیانات (۱۳۹۰/۷/۲۴).
- _____ بیانات (۱۳۹۲/۸/۲۹).
- _____ بیانات (۱۳۸۳/۱۲/۵).
- خسروپناه، عبدالحسین و همکاران (۱۳۹۵). منظومه فکری آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (عجله)، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه.
- داوری، دردانه و شانه ساغرزاده، (۱۳۸۰). مدیریت استراتژیک، تهران، آشنا.
- راغب اصفهانی، حسین (۱۴۱۲). مفردات الفاظ القرآن. بیروت، دارالعلم.
- رستمی‌نیا، محمداسماعیل (۱۳۹۱). «تدوین راهبرد تفکر سازمان‌های حفاظت»، فصلنامه پژوهش‌های امنیتی، ش ۳، تابستان، ۳۷-۵۶.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۲). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی: اصول و مبانی، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- شریعت‌مداری، علی (۱۳۸۲). روان‌شناسی تربیتی، تهران، امیرکبیر.
- شعبانی، حسن (۱۳۸۲). روش تدریس پیشرفته (آموزش مهارت‌ها و راهبردهای تفکر)، تهران، سمت.
- شیرودی، مرتضی (۱۳۹۳). اندیشه‌های سیاسی در اسلام، قم، زمزم هدایت.
- گیلانی، عبدالرزاق (۱۳۹۳). مصباح‌الشریعه، ترجمه عباس عزیزی، قم، صلاه.

لارنس . اتون (۱۳۷۷). تفکر راهبردی، ترجمه منظر نیکنام، تهران، آموزش سازمان مدیریت صنعتی.

لشکر بلوکی، مجتبی (۱۳۹۵). فرامین و فنون تفکر استراتژیک، تهران، نص.

مجلسی، محمدباقر (۱۳۹۳). بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، تهران، اسلامیه.

محمدی لرد، عبدالمحمود (۱۳۹۲). «مدل تحلیل راهبردی در اندیشه مقام معظم رهبری علیه السلام»، فصلنامه مطالعات راهبردی، ش ۶۲، زمستان، ۷-۲۹.

مظفری، آیت و همکاران (۱۳۸۸). مجموعه مقالات اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری علیه السلام، قم، زمزم هدایت.

موسوی خمینی، سیدروح الله علیه السلام (۱۳۶۱). صحیفه نور، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.

_____ (۱۳۹۴). چهل حدیث، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.

موسوی، سیدغلامرضا (۱۳۹۳). «مدیریت راهبردی و نقش آن در تحول حوزه-اسلام»، مجله پژوهش‌های مدیریتی، س ۴، ش اول پیاپی ۹، پاییز و زمستان، ۳۵-۵۶.

مینتزرگ، هنری و همکاران (۱۳۸۴). جنگل استراتژی (کارآفرینی در قالب یک مکتب)، ترجمه محمود احمدپور داریانی، تهران، جاجرمی.

Hamel, G. & Perhalad, C. K. (1989). *Strategyintent*, Harvard Business Review, May-June,63-76.